

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Розвиток пенсійного забезпечення в Україні

Студентки 2 курсу, 4-м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Ветроумової Ольги
Олександрівни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	6
1.1. Правові та фінансові засади державного пенсійного забезпечення	6
1.2. Організація систем пенсійного забезпечення в зарубіжних країнах	11
РОЗДІЛ 2. СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	17
2.1. Особливості формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду	17
2.2. Вплив розмірів державних пенсій на рівень соціального захисту непрацездатних громадян	24
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	35
3.1. Розвиток фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду України	35
3.2. Напрями вдосконалення пенсійного забезпечення як важливої складової соціального захисту населення	40
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	59

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах ринкових перетворень фінансові відносини використовуються державою як ефективний регулятор усіх сфер економічного життя суспільства. Важливу роль у фінансовій системі відіграє державне пенсійне страхування, що тісно пов'язане з виконанням специфічних функцій та формує фонди фінансових ресурсів, основне призначення яких покрити витрати громадян, внаслідок досягнення пенсійного віку.

Запровадження загальнообов'язкового державного пенсійного страхування можна вважати одним із головних елементів соціального реформування в Україні, оскільки система пенсійного страхування зіграла позитивну роль у підвищенні соціального захисту громадян.

В Україні відбувається поступальний розвиток системи державного пенсійного страхування. Однак система державного пенсійного страхування потребує подальшого розвитку й удосконалення в частині забезпечення прозорості та публічності діяльності Пенсійного фонду; завершення побудови цілісного фінансового механізму державного пенсійного страхування на основі функціонування єдиного соціального внеску; посилення державного фінансового контролю за фінансовими потоками в системі державного пенсійного страхування.

Отже, процеси ринкової трансформації національної економіки зумовлюють необхідність проведення наукового дослідження теоретичних засад та практики державного пенсійного страхування в умовах функціонування єдиного соціального внеску з метою розробки шляхів його сталого розвитку з урахуванням світового досвіду.

Дослідженням теорії та практики державного пенсійного страхування у своїх працях займалися такі українські вчені, як Е. Лібанова, В. Федосов, І. Чугунов, Н. Внукова, С. Юрій, В. Тропіна, В. Столяров, І. Гуменюк, Л. Новосельська, М. Боднарук, І. Гнибіденко, В. Новіков та ін.

Саме наявність серйозних проблем теоретичного і прикладного характеру в регулюванні фінансового забезпечення державного пенсійного страхування обґрунтовує вибір теми випускної кваліфікаційної роботи, мету дослідження та перелік завдань для її досягнення.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад формування та розвитку системи державного пенсійного забезпечення в умовах функціонування єдиного соціального внеску, розробка подальших напрямів його удосконалення.

У відповідності до визначеної мети в роботі були поставлені такі **завдання**:

- з'ясувати сутність та роль державного пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення;
- дослідити фінансові та правові засади системи державного пенсійного забезпечення;
- здійснити огляд зарубіжного досвіду організації функціонування систем державного пенсійного страхування;
- дослідити сучасні тенденції формування та використання коштів Пенсійного фонду України;
- розробити напрями вдосконалення системи пенсійного забезпечення України.

Об'єктом дослідження виступає система державного пенсійного забезпечення.

Предметом дослідження є фінансові відносини, які виникають в процесі формування коштів системи державного пенсійного забезпечення.

При написанні випускної кваліфікаційної роботи використовувалися законодавчо-нормативні документи з питань державного пенсійного забезпечення, наукова, періодична література, монографії вітчизняних науковців, статистичні дані Пенсійного фонду України.

Методами дослідження в роботі виступили методи аналізу та синтезу, структурного, динамічного, системного, порівняльного аналізу та ін.

Взаємопов'язане використання цих методів дало можливість всебічно розглянути предмет дослідження.

Елементами наукової новизни є:

- обґрунтовано, що рівень досягнутих соціальних гарантій, що фінансуються в системі державного пенсійного забезпечення має бути збережений і подальша фінансова політика Пенсійного фонду має бути спрямована на зростання рівня соціальної захищеності застрахованих осіб. У зв'язку з цим необхідно забезпечити фінансову збалансованість бюджету Пенсійного фонду за рахунок встановлення ефективної ставки єдиного соціального внеску, посилення державного фінансового контролю за використанням коштів фонду, що дозволить підвищити розміри страхових виплат.

Робота включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

Апробація результатів дослідження. За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Розвиток пенсійного забезпечення в Україні// Зб. наук. ст. студ.- К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2018. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Правові та фінансові засади державного пенсійного забезпечення

Виключна важливість пенсійного забезпечення для забезпечення непрацездатних громадян підкріплюється такими обставинами: пенсії призначаються тоді, коли непрацездатні громадяни опинились в найбільш складних соціальних обставинах і найбільше потребують допомоги від держави, суспільства (старість, інвалідність, втрата годувальника та ін.). В усіх інших випадках можуть сплачуватись інші види соціальних виплат – допомоги (трудові, сімейні, соціальні) або компенсації.

Вони дійсно є єдиним або основним джерелом засобів для існування пенсіонерів, які на момент виходу на пенсію або протягом певного часу після нього набувають часткової або повної непрацездатності. Зрозуміло, що до пенсій додатково можуть сплачуватись й інші соціальні виплати – допомоги, надбавки, доплати, матеріальна допомога, компенсації. Розміри пенсій перевищують розміри інших соціальних виплат і, як правило, залежать від тривалості трудового (страхового) стажу та розміру заробітків пенсіонера протягом його попередньої трудової діяльності.

По-третє, на відміну від інших видів грошового забезпечення пенсійне забезпечення має регулярний характер, тобто сплачується щомісячно. Інші види грошового забезпечення – допомоги, компенсації – можуть мати щомісячний, регулярний (однак, не щомісячний) або одноразовий характер сплати. Крім того, пенсії сплачуються протягом тривалого терміну або, навіть, довічно. Так, зокрема, довічний характер мають пенсії за віком, пенсії за вислугою років, а за певних обставин – й пенсії з інвалідності та пенсії в

разі втрати годувальника (ст. ст. 34, 38 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування») [37].

По-четверте, пенсійне забезпечення непрацездатних громадян передбачає, як правило, виплату лише однієї пенсії, серед тих на які мають право непрацездатні громадяни. Виключенням з цього правила є призначення окремим категоріям непрацездатних громадян, окрім основної, ще й додаткової пенсії (громадяни, постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи). Однак, це не виключає можливість отримання інших видів матеріального забезпечення та обслуговування.

Слід зазначити, що із запровадженням системи недержавного пенсійного страхування громадяни України зможуть отримувати, крім основної державної пенсії із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, ще й додаткову пенсію.

По-п'яте, достатній рівень пенсійного забезпечення є одним з мінімальних державних соціальних стандартів, який забезпечується за рахунок коштів системи загальнообов'язкового державного пенсійного та соціального страхування, а також за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. В подальшому, становлення й розвиток системи пенсійного забезпечення громадян неможливе без продовження реформи пенсійного забезпечення й впровадження всіх рівнів пенсійного страхування.

В контексті даного дослідження, цікавим є співставлення термінів «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування». Як відомо, пенсійне страхування є одним з видів соціального страхування. При цьому, виходячи із змісту ст. 25 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та ст.1 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, під пенсійним страхуванням слід розуміти систему матеріального забезпечення непрацездатних громадян пенсіями, допомогами, іншими видами забезпечення та обслуговування в разі настання страхових випадків, передбачених законодавством (старість, інвалідність,

втрата годувальника та ін.), за рахунок страхових внесків до пенсійних та соціальних фондів [33; 37].

Слід відмітити, що терміни «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування» не є тотожними. Їх відмінність полягає в наступному :

- по-перше, пенсійне забезпечення уявляє собою вид соціального забезпечення, змістом якого є виплата щомісячних грошових виплат – пенсій, а пенсійне страхування уявляє собою форму (спосіб) соціального забезпечення, який передбачає акумуляцію та перерозподіл страхових внесків до пенсійних страхових фондів;

- по-друге, не можна вважати, що пенсійне забезпечення здійснюється виключно шляхом участі в пенсійному страхуванні, а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим громадянам лише пенсій. Пенсійне забезпечення передбачає виплату непрацездатним громадянам пенсій (за віком, за вислугою років, з інвалідності, в разі втрати годувальника та інших), а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим особам не тільки пенсій, а й деяких допомог, а також надання оплачуваних послуг;

по-третє, пенсії сплачуються застрахованим особам не лише за рахунок коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а й за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, та коштів інших соціальних фондів, а також за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів.

Правове регулювання державного пенсійного страхування в Україні відбувається відповідно до вимог нормативно-правових актів України.

Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра соціальної політики України.

Пенсійний фонд України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань пенсійного забезпечення

та збору, ведення обліку надходжень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Положенням про Пенсійний фонд, затвердженим указом Президента України від 06.04.2011 №384/2011, передбачено, Пенсійний фонд України у своїй діяльності керується Конституцією України та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України та Міністра.

Пенсійний фонд України у межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства та доручень Міністра видає акти організаційно-розпорядчого характеру, які Голова правління Пенсійного фонду України підписує та організовує і контролює їх виконання.

Проекти нормативно-правових актів Пенсійного фонду України погоджуються з Міністерством.

Крім цього, слід зазначити, що пенсійне забезпечення на сьогодні регулюється також міжнародними договорами (угодами) з 21 країною.

Нормативно-правові документи, які регулюють діяльність Пенсійного фонду можна класифікувати за такими ознаками: за юридичною силою та за предметом правового регулювання (рис.1.1.)

Рис.1.1. Нормативно-законодавча база, яка регулює правовідносини у сфері пенсійного забезпечення

Слід зазначити, що нормативно-правовими актами, які регулюють пенсійне страхування визначається пенсійний вік, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат; види пенсійного забезпечення; умови участі в пенсійній системі чи її рівнях; джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення; умови, норми та порядок пенсійного забезпечення, а також організація та порядок управління в цій системі.

На сьогодні Пенсійний фонд діє як центральний орган виконавчої влади на підставі норм Закону № 1058 та положення про Пенсійний фонд, затвердженого Указом Президента України від 06.04.2011 №384/2011.

Пенсійний фонд, здійснює забезпечення збору єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ), ведення обліку надходжень від його сплати та здійснює контроль за сплатою ЄСВ.

Кошти, що надходять від сплати ЄСВ та застосування фінансових санкцій відповідно до Закону, не можуть зараховуватися до Державного бюджету України, бюджетів інших рівнів та використовуватися на цілі, не передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Таким чином, можна стверджувати, що діяльність Пенсійного фонду України здійснюється відповідно до чинного законодавства. Проте окремі законодавчі положення щодо пенсійного забезпечення громадян в умовах проведення пенсійної реформи в Україні скасовані або призупинено їх дію, зважаючи на нестабільний фінансовий стан Пенсійного фонду.

1.2. Організація систем пенсійного забезпечення в зарубіжних країнах

Для вдосконалення існуючої вітчизняної системи пенсійного забезпечення важливе значення має вивчення та використання світового досвіду в цій сфері з метою наслідування кращих варіантів розвитку даної системи.

У даному контексті заслуговує на увагу досвід пенсійного реформування окремих зарубіжних країн, зокрема в частині запровадження та функціонування накопичувального загальнообов'язкового рівня пенсійного забезпечення. Серед країн Західної Європи досить успішним було введення накопичувальних систем пенсійного забезпечення у Великобританії. Крім того, доцільно розглянути пенсійні системи Німеччини, Угорщини, Польщі.

Розгляду пенсійних систем західних країн присвячено наукові праці С. Козлова, А. Новикова, М. Папієва, С. Печери, Ю. Шклярівської та інших.

Грег Мак Таггарт, керівник проекту «Впровадження пенсійної реформи в Україні» [65; 66], досліджував досвід функціонування пенсійних систем у світі й неодноразово підкреслював, що будь-яка солідарна пенсійна система дуже залежить від демографічних ризиків. У більшості розвинених країн світу процес старіння супроводжується не тільки зниженням народжуваності, а й зменшенням смертності і, як наслідок, збільшенням тривалості життя. В Україні ж до останнього часу одночасно відбувалось зниження рівня народжуваності і підвищення рівня смертності.

Аналізуючи питання пенсійної системи в різних країнах, потрібно звернути увагу, що всі економічно розвинені країни у сфері приватного пенсійного забезпечення засвідчують ефективність функціонування таких суспільно-економічних утворень, як недержавні пенсійні фонди. Вони можуть стати важливим інструментом структурних перетворень і української економічної системи. Важливими чинниками розвитку системи недержавних пенсійних фондів є темпи зростання економіки країни, політична стабільність у суспільстві, закріплення довіри населення до добровільного пенсійного забезпечення. Звичайно, що важливою ознакою сучасної соціально-економічної стратегії передових країн світу є ідея економічної забезпеченості гідного життя пенсіонерів.

Недосконалість української пенсійної системи в ринкових умовах обумовлює необхідність вивчення світових тенденцій в еволюції пенсійних систем, оцінити те, що вже зроблено в країні і, можливо, скорегувати з урахуванням закордонного досвіду. При цьому слід пам'ятати, що характер і структура будь-якої пенсійної системи залежить від історичних традицій, стану національної економіки, суспільства, пріоритетних напрямів соціальної політики.

У світовій практиці існує три способи пенсійного забезпечення літніх людей [67, с.16]:

- 1) за допомогою податків;
- 2) шляхом заощадження коштів (схема фінансування);
- 3) за солідарною системою, яку називають нефінансовою

схемою страхування, що означає купівлю зобов'язання щодо отримання частки в майбутньому періоді.

За схемою фінансування працівники заощаджують частину своїх доходів і накопичують їх для використання після виходу на пенсію. Дві інші схеми – за допомогою податків та страхування – ґрунтуються на обміні між поколіннями, коли нинішні працівники сплачують за пенсіонерів.

У різних країнах застосовуються як окремі схеми пенсійного забезпечення, так і їх комбінація. Деякі держави, наприклад, Велика Британія, Швейцарія, Нідерланди, Ірландія і Данія покладаються на системи «фіксованої ставки», які переважно фінансуються за рахунок податків, що забезпечує основний дохід незалежно від зарплати або сплачених внесків. Інші країни - Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Швеція віддають перевагу солідарній системі, фінансове забезпечення якої, головним чином, здійснюється за рахунок внесків на соціальне забезпечення, а пенсії залежать від попереднього заробітку (але водночас зберігається мінімальна пенсія).

Дедалі більше країн з традиційно високорозвиненими ринками капіталу, принаймні частково, покладаються на систему накопичення заощаджень та їхнього подальшого інвестування. Такі країни, як США, Велика Британія та Нідерланди розробили комбінацію звичайної системи, що базується на «фіксованій ставці» та обов'язкових або добровільних планах фінансування.

В Україні впровадження накопичувальної компоненти пенсійного страхування й досі гальмується, насамперед через високий інвестиційний ризик та низький рівень заробітних плат.

Однак не всі країни задоволені ідеєю заміни солідарної системи на обов'язкове фінансування. Без сумніву, ефективна солідарна система має чималі переваги, чим пояснюються її тверді позиції в континентальній Європі та країнах зі змішаною системою. Навіть старіння населення не послаблює солідарної системи. Ефективним, хоч і не дуже популярним рішенням може бути підвищення пенсійного віку.

Перехід від солідарної системи до обов'язкового фінансування потребує величезних витрат державного бюджету. Через це багато країн (наприклад, Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Іспанія, Чехія та Словенія) концентрують увагу на вдосконаленні своїх солідарних систем і підтримці схем добровільного фінансування, а не на розробленні системи обов'язкового фінансування.

Реформування пенсійної системи в країнах Центральної Європи розпочалося наприкінці 90-х років. Угорщина (1998), Польща (1999) та Словаччина (2000) провели основні реформи, що передбачають роздержавлення національних пенсійних систем [20, с.92]. Вони були частково замінені системами фінансування особистих заощаджувальних рахунків, якими управляють комерційні структури. В Угорщині пенсійна реформа залишила державну солідарну систему майже без змін – із надлишковим перерозподілом грошей і відсутністю обліку особистих внесків. Польща запровадила систему умовних рахунків, де пенсійні виплати відображатимуть особисті внески майже в лінійний спосіб. Словаччина обрала схожий підхід, хоч і без запровадження умовних рахунків. Вона також розробила комбіновану систему, але порівняно з деякими іншими посткомуністичними країнами прогресивніше рухається до системи обов'язкового фінансування.

Така система являє собою третій шлях реформування пенсійної системи, який пролягає між розподільною та накопичувальною системами й істотно змінює уявлення про соціальний захист.

Таким чином, бачимо, що у світі існують різні схеми сплати внесків. Однак неможливо однозначно сказати, яка з них найкраща. Це повністю залежить від конкретної ситуації в країні.

Аналіз пенсійних систем, що використовується за кордоном, показав, що всі вони мають окремі недоліки. В сучасних умовах трансформації економіки України в найкращий спосіб змогла б досягти успіху пенсійного забезпечення змішана трирівнева система, яка охоплює традиційну солідарну

систему, обов'язкову накопичувальну пенсійну систему та добровільну систему особистих пенсійних заощаджень.

Враховуючи все вищезазначене, варто зробити висновок, що головною позитивною рисою накопичувальної пенсійної системи є те, що вона відчутно усуває вплив фактору старіння населення, який призводить до неспроможності солідарного принципу фінансування.

Для нашої держави це питання є дуже актуальним тому, що демографічна ситуація в Україні - одна з найскладніших у Європі. Це засвідчують такі цифри: якщо в середині минулого сторіччя кількість населення України віком старше 60-ти років складало 11% від загальної чисельності населення держави, то сьогодні ця чисельність майже подвоїлась і, починаючи з 2011 року, почне стрімко зростати і може досягти 30%. Пік демографічного навантаження буде досягнуто у 30 роки XXI ст., коли на 10 осіб працездатного віку припадатиме 11 пенсіонерів (тобто один працюючий утримуватиме одного пенсіонера). Підраховано, що через 50 років у світі понад 40% усіх людей будуть пенсійного віку [20, с.17].

Крім того, запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування сприятиме формуванню потужного джерела інвестиційних доходів для зростання національної економіки. Передбачається, що в недалекому майбутньому, громадяни матимуть право переводити кошти, накопичені на їх пенсійних рахунках, з Накопичувального фонду до обраних ниминедержавних пенсійних фондів. Таким чином, застраховані особи зможуть вирішувати, яка інвестиційна політика є найбільш прийнятною для інвестування їх пенсійних заощаджень.

Узагальнюючи вищевикладений матеріал, слід визнати, що в Україні необхідне подальше вдосконалення діяльності органів Пенсійного фонду України, яке передбачає наступне: 1) створення єдиного механізму розрахунку пенсії залежно від трудового внеску, тобто професійного рівня і, відповідно, одержуваної зарплати в період роботи, яка б відображала кваліфікацію кожної людини, значущість її діяльності для суспільства і стаж

роботи; 2) розширення бази нарахування страхових внесків, у тому числі за рахунок легалізації зарплати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття; 3) сприяння підвищенню інвестиційної привабливості боргових зобов'язань і ліквідності акцій вітчизняних емітентів. Унаслідок виконання вищезазначених заходів очікується, що дані реформи поступово зменшать обсяг зобов'язань солідарної пенсійної системи, дефіцит бюджету ПФУ, а також покращать діяльність органів Пенсійного фонду України.

У результаті дослідження реформування пенсійних систем провідних європейських країн можна зробити висновок, що комплекс заходів з реформування має носити характер корегування, а не кардинальної зміни існуючих пенсійних систем.

Підсумовуючи досвід багатьох європейських країн, слід відзначити, що, незважаючи на певні відмінності в організації та функціонуванні приватних пенсійних систем, вони мають багато спільного, передусім – створення умов для забезпечення гідного добробуту населення у пенсійному віці та формування інвестиційного ресурсу вітчизняної економіки.

На основі аналізу пенсійних систем зарубіжних країн варто відзначити, що Україна вже почала використовувати позитивний досвід європейських країн і будувати свій фінансовий механізм пенсійного забезпечення, враховуючи такі основні підвалини: рівень життя, демографічну ситуацію, інвестиційну складову і пенсійну політику держави, а також ресурси і можливості вітчизняної економіки на довготривалу перспективу.

Для успішного здійснення реформування вітчизняної пенсійної системи потрібен час і вирішення таких важливих питань, як зростання виробництва, нарощування фінансових можливостей пенсійної системи, розширення зайнятості працездатного населення, зменшення безробіття, підвищення заробітної плати, розширення бази сплати пенсійних внесків за рахунок охоплення пенсійним страхуванням усіх юридичних і фізичних осіб.

РОЗДІЛ 2

СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Особливості формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду

Бюджет Пенсійного фонду відповідно до статті 71 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» - це план утворення та використання цільового страхового фонду, що формується із страхових внесків до солідарної системи і надходжень з інших джерел, визначених цим законом. Згідно із пункту 12 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у період до перетворення Пенсійного фонду в неприбуткову самоврядну організацію його бюджет затверджується Кабінетом Міністрів України [53].

До джерел формування коштів Пенсійного фонду статтею 72 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» віднесено, зокрема, страхові внески, кошти державного бюджету та державних цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду, суми фінансових і адміністративних санкцій, застосованих за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення та сплати страхових внесків і використання коштів Пенсійного фонду, а також добровільні внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [33, с. 89].

Напрями використання коштів Пенсійного фонду визначені статтею 73 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і включають виплату пенсій у солідарній системі, надання соціальних послуг, передбачених цим законом, оплату послуг із виплати та доставки пенсій та формування резерву коштів Пенсійного фонду, фінансування адміністративних витрат, пов'язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду [53, с. 813]. Завданнями ПФУ є фінансування

визначених соціальних програм держави, до складу яких входять: забезпечення виплат трудових і соціальних пенсій (за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника, за вислугу років та ін.), виплата допомоги малозабезпеченим пенсіонерам, фінансування допомоги з догляду за дитиною, забезпечення витрат на поховання пенсіонерів, виплата допомоги з догляду за дітьми, одинаками й інвалідами, фінансування надбавок до пенсій, пільг жертвам політичних репресій [54, с. 38].

Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV та «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV розпочато впровадження з 1 січня 2004 року пенсійної реформи, зміст якої полягає у запровадженні трирівневої пенсійної системи:

- перший рівень - солідарна система, що базується на засадах солідарності й субсидування, а також на здійсненні виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України;
- другий рівень - накопичувальна система державного пенсійного страхування, що передбачає накопичення частини обов'язкових внесків (до 7% заробітної плати працівника) в єдиному Накопичувальному фонді й їх обліку на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян;
- третій рівень – це система недержавного пенсійного забезпечення, що власне базується на засадах добровільної участі громадян і роботодавців у формуванні пенсійних нагромаджень.

Але, слід констатувати, що фактичне впровадження даної реформи гальмується, в першу чергу, внаслідок постійної недовіри суспільства до недержавних фондів фінансових ресурсів. Основне навантаження щодо фінансового забезпечення пенсійних виплат несе Пенсійний фонд України.

Ускладнює ситуацію співвідношення чисельності осіб пенсійного й працездатного віку. В Україні вже зараз чисельність пенсіонерів (12 млн) перевищує чисельність зайнятого у формальному секторі економіки населення (11,5 млн). Навіть якщо розраховувати на повну детінізацію, чого

немає навіть у найбільш розвинених країнах, статистика все одно буде сумною - лише 16,4 млн осіб зайнятого населення [21, с. 36].

Дефіцит Пенсійного фонду України є однією з першочергових проблем, на Рис.2.1. наведено дані щодо дефіциту ПФУ в 2010 - 2017 роках, переважна частина якого покривається коштами із державного бюджету, що наведено на Рис.2.2. Спрямування значних обсягів бюджетних коштів на покриття дефіциту Пенсійного фонду України збільшує дефіцит державного бюджету та приводить до недофінансування окремих бюджетних програм, у тому числі й соціальних.

Рис.2.1. Дефіцит Пенсійного фонду України, млрд грн.

Джерело: складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://pfu.gov.ua/news/1613.html>.

На Рис.2.2. бачимо негативну тенденцію, порівнюючи 2014 з 2015 роком дефіцит зріз у 2 рази. Стрімке зростання дефіциту Пенсійного фонду відбулося в 2016 році до 85,6 млрд грн.

Рис. 2.2. Джерела покриття дефіциту Пенсійного фонду України, млрд грн.

Джерело: складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://pfu.gov.ua/news/1613.html>.

Чинним законодавством України встановлено розмежування джерел фінансування пенсійних виплат за різними пенсійними програмами. Зважаючи на це, джерелами формування ресурсів Пенсійного фонду України є власні надходження фонду, кошти державного бюджету України, кошти фондів державного соціального страхування, що показано у Таблиці 2.1.

За 2014 рік до Пенсійного фонду України з усіх джерел фінансування надійшло 241 871,7 млн. гривень. З урахуванням залишку коштів, який склався на початок року, загальний обсяг доходів становив 244 276,7 млн. гривень.

Власні надходження за звітний період склали 165 923,3 млн. грн., що становить 68,6% загального обсягу надходжень 2014 року.

Впродовж року на надходження власних коштів негативно вплинуло: ненадходження у запланованому обсязі коштів на пенсійне страхування від сплати єдиного внеску - 1 045,6 млн грн, зростання заборгованості з відшкодування пільгових пенсій - 1 553,3 млн грн.

Таблиця 2.1.

Структура джерел формування ресурсів Пенсійного фонду України

Показники	2014		2015		2016	
	млрд грн	пит.вага, %	млрд грн	пит.вага, %	млрд грн	пит.вага, %
Залишок коштів на початок року	2,4	0,98	1,8	0,68	0,8	0,31
Власні надходження	165,9	67,91	169,8	63,71	110,0	42,77
у тому числі:						
- єдиний внесок	159,5	65,29	165,4	62,06	105,4	40,98
- інші власні надходження	6,4	2,62	4,4	1,65	4,6	1,79
Кошти Державного бюджету України, у тому числі:	75,8	31,03	94,8	35,57	144,9	56,34
-дотація на виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій,призначених за різними пенсійними програмами	61,1	25,01	63,0	23,64	144,9	56,34
-покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України для виплати пенсії	14,7	6,02	31,8	11,93		
Кошти Фондів державного соціального страхування	0,2	0,08	0,1	0,04	1,5	0,58
Усього ресурсів	244,3	100	266,5	100	257,2	100

Джерело: створено автором за даними Пенсійного фонду України.[Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=246432>.

Загальна сума надходжень з Державного бюджету України склала у 2014 році 75 813,8 млн грн, в тому числі кошти загального фонду - 69 156,3 млн грн, кошти спеціального фонду - 6 657,5 млн грн.

У тому числі на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України для виплати пенсій - 14 683,2 млн грн.

З фондів соціального страхування загалом надійшло 134,5 млн грн. Протягом 2014 року відповідно до статті 43 Бюджетного кодексу України тимчасові касові розриви Пенсійного фонду України, пов'язані з виплатою

пенсій, покривались за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку на договірних умовах без нарахування відсотків за користування цими коштами. Загальний обсяг залучених позик протягом року становив 39 171,9 млн грн. Повернення зазначених коштів відбувалось щомісячно після закінчення виплатного періоду в межах фінансових можливостей Пенсійного фонду України. Залишок неповернутих сум станом на 1 січня 2015 року склав 969 млн грн [24].

За 2015 рік до Пенсійного фонду України з усіх джерел фінансування надійшло 264 767,8 млн грн. З урахуванням залишку коштів, який склався на початок року, загальний обсяг доходів становив 266 535,6 млн грн.

Власні надходження за звітний період склали 169 873 млн грн, що становить 63,7% загального обсягу надходжень 2015 року.

Планові показники могли бути виконані, за умови відсутності негативних факторів, які вплинули на надходження власних коштів, а саме: не надходження коштів від платників, які перебувають на тимчасово непідконтрольних українській владі територіях Донецької та Луганської областей, зростання заборгованості з обов'язкових платежів.

Протягом 2015 року загальна сума заборгованості з обов'язкових платежів зросла на 2 259,4 млн грн і на 01 січня 2016 року становили 16 669,1 млн грн, з якої заборгованість зі сплати єдиного внеску становить 6 594,7 млн грн, зі сплати страхових внесків - 1 068,2 млн грн, з відшкодування пільгових пенсій - 8 362,4 млн грн, з фінансування витрат на виплату різниці у розмірі пенсій науковим працівникам - 104,7 млн грн, несплачені фінансові санкції та пеня - 514,3 млн грн.

Загальна сума надходжень з Державного бюджету України склала 94 811,6 млн грн. У тому числі на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України для виплати пенсій - 31 759,3 млн грн, з яких 14 000 млн грн на забезпечення виплати у грудні 2015 року пенсій січня 2016 року.

З фондів соціального страхування загалом надійшло 82,3 млн грн [23].

Що ж до видаткової частини на 2014 рік, то за рахунок коштів, одержаних Пенсійним фондом України проведено видатки на загальну суму 243 477,9 млн грн.

В загальній сумі видатків витрати на пенсійні виплати та інші видатки, пов'язані із виконанням Фондом своїх функцій, що передбачено проводити за рахунок власних коштів складають 192 374,3 млн грн.

Видатки за рахунок коштів Державного бюджету України становили 50 957,2 млн грн.

Витрати на пенсійні виплати становили: громадянам, які достроково вийшли на пенсію - 75 млн грн, по інвалідності внаслідок нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань - 71,4 млн грн.

Видатки, що проводяться Пенсійним фондом України за рахунок власних надходжень на виплати, які не мають страхового характеру (невластиві видатки), негативно впливають на фінансовий стан Фонду. Це, зокрема, виплата пенсій за вислугу років, цільової грошової допомоги на прожиття інвалідам війни та учасникам бойових дій і, особливо значні суми - це видатки на доплату до розміру мінімальної пенсії [24].

У 2015 році, за рахунок коштів, одержаних Пенсійним фондом України, проведено видатки на загальну суму 265 667,8 млн грн, без урахування залишку на кінець року.

У загальній сумі видатків витрати на пенсійні виплати та інші видатки, пов'язані із виконанням Фондом своїх функцій, що передбачено проводити за рахунок власних коштів, складають 210 766,6 млн грн.

Видатки за рахунок коштів Державного бюджету України становили 54 832,8 млн грн.

Видатки за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття склали 68,4 млн грн.

Загальний обсяг залучених позик протягом року становив 38 461,1 млн грн. Зазначені позики повенуті протягом року у повному обсязі [23].

Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що на сьогодні в Україні існує дилема формування ресурсів Пенсійного фонду, яка, замість того, щоб вирішуватись через модернізацію вітчизняної пенсійної системи, вирішується за кошти платників податків. Чинна система пенсійного забезпечення продукує значне навантаження на державний бюджет.

Слушною є думка І. Чугунова, який зазначає, що високий рівень соціального забезпечення населення неможливий у бідній країні, тому єдиною передумовою його підвищення є реалізація стратегії прискореного економічного зростання [82].

Проблема формування ресурсів Пенсійного фонду України полягає насамперед у вдосконаленні формування власних надходжень цього державного соціального фонду, основна частка яких акумулюється за допомогою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Тому важливим напрямом подальших досліджень є визначення оптимального рівня ЄСВ та параметрів його перерозподілу між роботодавцем і працівником, що має забезпечити необхідний обсяг фінансових ресурсів ПФУ та зниження навантаження на Державний бюджет України.

2.2. Вплив розмірів державних пенсій на рівень соціального захисту непрацездатних громадян

У 2017 році органами Пенсійного фонду повністю та своєчасно забезпечено всі пенсійні виплати майже 12 млн. громадян.

Двічі протягом минулого року відбулось збільшення розмірів пенсій у 8,5 мільйонів пенсіонерів у зв'язку із зростанням прожиткового мінімуму.

Мінімальна пенсійна виплата протягом року збільшилась на 16,1% (з 1074 до 1247 грн.), а середня на 7,6% (з 1699,51 до 1828,33 грн.).

Загалом, на пенсійні виплати у 2017 році спрямовано 249,9 млрд. грн., з яких 111,7 млрд. грн., або 44% - власні кошти Фонду, решта – кошти Державного бюджету.

Чисельність пенсіонерів у 2017 році зменшилась на 357,7 тис. осіб, або на 2,9%. Це, насамперед, пов'язано із ситуацією на Сході країни. З 1,2 млн. пенсіонерів, які станом на серпень 2014 року проживали на непідконтрольній зараз Україні території Донецької та Луганської областей, станом на грудень 2016 року отримували пенсійні виплати на підконтрольній території 548,9 тис.

У 2017 році органами Пенсійного Фонду призначено 397,5 тис. нових пенсій. Водночас, виплачено 494,4 тис. допомог на поховання пенсіонерів.

У 2017 році Міністерством фінансів та Держаудитслужбою проведена верифікація пенсійних виплат, як засвідчила відсутність масових та системних порушень витрачання пенсійних коштів.

По майже 12 млн. пенсійних справ встановлено порушення, що

Іншою характерною особливістю бюджету Пенсійного фонду у 2017 році є значна втрата власних доходів внаслідок зниження ставки єдиного соціального внеску. Ці втрати склали минулого року 96,4 млрд. грн. Якби Фонд отримав ці кошти, він мав би зараз профіцит бюджету у сумі 14,7 млрд. грн.

Слід констатувати, зниження ставки ЄСВ не призвело ні до значної легалізації «тіньової» зайнятості, ні до скорочення заборгованості із платежів до Фонду.

Незважаючи на те, що зусиллями органів Пенсійного фонду та фіскальної служби у 2016 році було погашено боргів перед Фондом на суму 900 млн. грн., в цілому вони зросли на 1,6 млрд. грн. і станом на 1 січня 2017 року становили 18,9 млрд. грн.

За різними оцінками до 25% працівників не оформили належним чином свої трудові відносини.

У 2016 році регулярно сплачувало єдиний внесок лише 10,1 млн. працівників з понад 20 млн. працездатного населення.

Водночас слід відмітити і певні позитивні зрушення.

У 2017 році органами Фонду у співпраці з Державною службою з питань праці, Державною фіскальною службою, соціальними партнерами легалізовано майже 194 тисячі робочих місць.

Порівняно із попередніми роками припинила зменшуватися і зросла майже на 450 тис. осіб кількість найманих працівників – платників ЄСВ.

Минулоріч, у загальних видатках бюджету не збільшилась питома вага адміністративних витрат.

Внаслідок оптимізації структури та чисельності органів Фонду забезпечено економію адміністративних видатків, яка спрямована на збільшення заробітної плати працівників та оновлення парку комп'ютерної техніки його органів.

За останні два роки зазначена економія оцінюється у майже 480 млн. грн., а у 2017 році – у 585,5 млн. грн.

Знаковою подією 2016 року для Пенсійного фонду України стало вперше в його історії ухвалення Урядом Стратегії модернізації та розвитку Фонду на період до 2020 року.

Стратегія – чіткий план завдань органів Фонду на найближчі чотири роки. І вже у 2016 році розпочато його реалізацію.

Насамперед, це стосується докорінної зміни підходів і технологій обслуговування громадян, а також впровадження сучасних інформаційних технологій у всі функціональні процеси, що відбуваються у системі Пенсійного фонду.

З 2017 року у Фонді впроваджується принципово нова централізована електронна система призначення та виплати пенсій. Завдяки цій системі:

- запроваджено обслуговування громадян в органах Пенсійного фонду незалежно від місця реєстрації та фактичного проживання;
- зменшується тривалість надання послуг в органах Фонду;

- забезпечено централізований облік пенсіонерів, що запобігає, зокрема, подвійним пенсійним виплатам;
- розпочато створення електронних пенсійних справ (торік 170 тис.), які мають замінити мільйони величезних паперових томів, що займають тисячі квадратних метрів архівних площ.

Електронна пенсійна справа фактично не може бути сфальсифікована, у будь-якій час доступна не лише працівнику Пенсійного фонду, але й пенсіонеру, підлягає швидкому і прозорому контролю;

У 2017 році у новому форматі запрацював ВЕБ-портал послуг Пенсійного фонду.

Відтепер, за наявності Електронного цифрового підпису, у громадян з'явилась можливість за допомогою ВЕБ-порталу отримувати чималу кількість послуг від Пенсійного фонду дистанційно, фактично не виходячи з дому.

Перелік цих послуг буде постійно розширюватись, щоб із часом ВЕБ-портал став основною точкою обслуговування громадян.

У 2017 році Пенсійним фондом у співпраці із «Ощадбанком» розпочато видачу електронних пенсійних посвідчень, які є одночасно банківською картою (вже видано майже 250 тис. таких посвідчень пенсіонерам – внутрішнім переселенцям).

Нова централізована система призначення та виплати пенсій відкрила можливість для максимального наближення «пенсійних» послуг до місця проживання громадян, зокрема, можливість їх обслуговування на рівні територіальних громад. У 2017 році цей процес розпочався у перших кількох громадах.

Також Пенсійним фондом модернізовано Реєстр застрахованих осіб, в якому відтепер накопичується інформація не лише про пенсійні, а й про інші соціальні права громадян, їх трудову діяльність.

У 2017 році в органах Пенсійного фонду на всіх рівнях створено атестовану комплексну систему захисту інформації, що забезпечує, насамперед, надійний захист персональних даних громадян.

Головним завданням залишається стаке фінансування пенсійних виплат.

У бюджеті Пенсійного фонду, передбачено для цього всі необхідні видатки, в тому числі, і з Державного бюджету. Загальний обсяг пенсійних видатків у 2017 році склав 283,2 млрд. грн., або на 29,8 млрд. (11,8%) більше, ніж у попередньому році.

У цих видатках враховано дворазове збільшення мінімального розміру пенсій у зв'язку із зростанням прожиткового мінімуму із травня та грудня 2017 року.

Якщо у 2016 році питома вага коштів Державного бюджету у бюджеті Фонду складала 56,3%, то у 2016 році 49,7%. На 1,3 млрд. грн. зменшується і абсолютна сума трансферів з Держбюджету.

Це відбувається, насамперед, завдяки збільшенню власних доходів Фонду, які мають зрости порівняно із попереднім роком на 30,1 млрд.грн., або 27%.

Одним із головних джерел такого зростання є двократне збільшення розміру мінімальної заробітної плати з початку 2017 року.

Так, в січні 2017 року фактичні власні доходи Фонду на 1,1млрд.грн., або на 13,9% перевищили планові.

Наростаючим підсумком з початку року на поточну дату понадпланові доходи складають 3,5млрд.грн., або22,7%.

Ще одним з пріоритетів роботи і джерелом збільшення доходної частини бюджету є подальші кроки щодо легалізації зайнятості.

Зараз йде налагодження взаємодії із місцевими органами влади, які цього року отримали широкі повноваження щодо контролю за додержанням законодавства про працю.

Традиційним резервом збільшення надходжень Фонду є погашення боргів перед Фондом. Цьогоріч планується їх зменшення на суму 3,2 млрд. грн.

Їх виконанню має сприяти і звільнення з 2017 року органів Фонду від сплати судового збору. Вже в січні-лютому органами Фонду подано відповідних позовів на суму 1,6 млрд. грн.

У 2018 році продовжиться робота із реалізації Урядової Стратегії модернізації і розвитку Пенсійного фонду.

Пріоритетом тут залишається зміна якості обслуговування громадян, зокрема:

- широке впровадження обслуговування громадян на рівні територіальних громад;
- розширення можливостей ВЕБ-порталу послуг Фонду;
- завершення впровадження централізованої системи призначення та виплати пенсій, зокрема, формування електронних пенсійних справ по всіх пенсіонерах;
- розширення кола користувачів електронного пенсійного посвідчення, впровадження електронного свідоцтвасоціального страхування.

У рамках зазначеної Стратегії цього року продовжується вдосконалення організаційної структури, зміцнення кадрового потенціалу Фонду, скорочення його адміністративних витрат.

Сучасна держава повинна спрямовувати свою діяльність на забезпечення реальних стандартів добробуту своїх громадян. Як центральний суб'єкт виконання соціальних функцій у суспільстві держава використовує бюджетне фінансування соціальних проектів, створює інститути обов'язкового та добровільного соціального страхування.

Складна макроекономічна ситуація в країні, спад економічного розвитку призводять до значного зростання соціальних негараздів. Протистояти цим явищам може лише суспільство, в якому створено надійну систему соціального захисту населення.

Таблиця 2.2.

Видатки Пенсійного фонду України

Показники	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ВВП, млн грн	1 000 060	1 314 000	1 408 889	1 454 931	1 566 728	1 979 458	2 383 182	2 982 920
Видатки Пенсійного фонду України, всього, млн грн	191 472,7	209 036,0	228 763,7	252 755,0	245 246	265 655	253 448,6	291 467,3
У % до ВВП	19,1	15,9	16,2	17,4	15,7	13,4	10,6	9,8

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Складність і різноманітність пенсійного законодавства зумовлюють непрозорість і незрозумілість системи, що в свою чергу викликає природне невдоволення громадян. Як зазначає академік НАН України Елла Лібанова: “Система пенсійного забезпечення залишається соціально несправедливою - як за професійною, так і за гендерною ознакою. В Україні традиційно зарплата бюджетників не перевищує 70% від зарплати працівників промисловості. В результаті пенсії колишніх вчителів, лікарів, працівників культури зі стажем більше 40 років ледь перевищують мінімальні. У той же час деякі пенсіонери - і не завжди ті, у кого є виняткові заслуги перед Україною, - отримують пенсії у кілька тисяч гривень. Дуже низькими є пенсії жінок”.

Для підтримки соціальної справедливості в суспільстві держава має регулювати рівень заробітної плати та пенсії. Мінімальна пенсія являється державною соціальною гарантією, її розмір становив на кінець 2017 року трохи більше 1800 грн. Динаміка середнього розміру пенсій за видами пенсій та чисельності пенсіонерів наведені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Динаміка середнього розміру пенсій та чисельності пенсіонерів в
Україні за 2007-2017 рр.**

Рок и	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн				Чисельніс ть пенсіонері в, тис. осіб	Ланцюгові темпи приросту, %	
	по Украї ні	за видами пенсій				середньо го розміру пенсій	чисельнос ті пенсіонері в
		за віком	по інвалідно сті	у зв'язку із втратою годувальни ка			
2007	478,4	497,0	435,8	339,3	13936,8	17,6	-0,8
2008	776,0	798,9	624,4	517,5	13819,0	62,2	-0,8
2009	934,3	942,7	780,7	696,6	13749,8	20,4	-0,5
2010	1032,6	1039,6	884,6	807,9	13721,1	10,5	-0,2
2011	1151,9	1156,0	1033,8	940,0	13738,0	11,6	0,1
2012	1253,3	1252,4	1164,3	1053,8	13820,5	8,8	0,6
2013	1470,7	1464,3	1359,2	1252,8	13639,7	17,3	-1,3
2014	1526,1	1521,6	1406,5	1303,8	13533,0	3,8	-0,8
2015 *	1581,5	1573,0	1432,1	1433,1	12147,2	3,6	-10,2
2016 *	1699,5	1690,3	1545,3	1640,3	12296,5	7,5	1,2
2017 *	1828,3	1808,9	1705,9	1803,0	11956,2	7,6	-2,8

*Без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Як видно з таблиці 2.2. середній розмір пенсій в Україні протягом 2007-2017 років постійно зростає, натомість чисельність пенсіонерів зменшується (за винятком 2011-2012, 2016 років), що пояснюється сталим зменшенням чисельності населення України.

У більшості країн з високим рівнем життя отримання додаткового до пенсійної виплати заробітку не є життєво необхідним. Проблема запобігання бідності літніх людей не стоїть так гостро: рівень пенсійного забезпечення осіб похилого віку в цих країнах, навіть за відсутності стажу сплати пенсійних внесків, є достатньо високим. Наявність ліберального законодавства щодо гнучкого вікового цензу виходу на пенсію, високих компенсаторних механізмів у разі втрати працездатності особою внаслідок досягнення пенсійного віку, залучення населення до різноманітних

соціальних програм, розвинутий ринок пенсійних послуг не заохочують людину до продовження трудової діяльності після набуття права на пенсію. Більше того, в цих країнах постійно збільшується кількість осіб передпенсійного віку, які не тільки не працюють, але й не шукають роботу.

Для пенсіонерів цих країн, на відміну від українських, основними мотивами продовження трудової діяльності виступають не матеріальні, а психологічні й культурні:

- збереження статусу працюючої особи і пов'язаного з цим відчуття власної значущості й суспільної корисності,
- бажання зберегти відносини з членами колективу (потреби у спілкуванні);
- бажання додержуватись прийнятих норм суспільної моралі, традицій, стереотипів тощо.

Для осіб похилого віку в Україні згадані мотиви є також актуальними.

Але, відповідно до результатів згаданого вище соціологічного дослідження, вони не мають першочергового значення.

Серед мотивів продовження трудової діяльності українських пенсіонерів з великим відривом лідирує мотив заробити необхідні для життя кошти. Близько 15,1% опитаних назвали нестачу продуктів харчування та коштів на якісне медичне обслуговування одними з основних проблем. Це ще раз демонструє низький рівень фінансової й матеріальної забезпеченості літніх людей за рахунок лише солідарного компонента пенсійної системи.

Криза вітчизняної солідарної системи пенсійного забезпечення зумовлює прискорення запровадження обов'язкової накопичувальної складової пенсійної реформи.

Як відомо, в Україні реформування пенсійної системи передбачає перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення, де перший рівень – реформована солідарна система; другий рівень – обов'язкова накопичувальна

система і третій рівень – добровільна накопичувальна система (або система недержавного пенсійного забезпечення).

Солідарна пенсійна система самостійно вже не може адекватно протистояти соціально-економічним та демографічним викликам, найвищий рівень соціального захисту пенсіонерів забезпечують ті країни, де функціонують кілька рівнів (складових) пенсійного забезпечення. Економісти вважають, що поєднання солідарних пенсійних систем першого рівня та накопичувальних пенсійних систем другого та третього рівнів може значно підвищити захист громадян від різкого зменшення розміру їхніх пенсій у майбутньому. Адже накопичувальні пенсійні системи, на відміну від солідарних, мають елемент інвестування первинних пенсійних внесків. Відповідно, накопичувальна складова системи пенсійного забезпечення створена насамперед як інструмент соціального захисту громадян в частині примноження пенсійних заощаджень.

Для того, щоб запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи стало дієвим інструментом соціального захисту українських громадян, необхідна практична реалізація пенсійної реформи, яка містить соціальні, економічні, демографічні, фінансові та політичні складові. Вирішення зазначеного питання неможливе без комплексного підходу, коли темпи і параметри пенсійної реформи мають бути узгоджені з темпами економічного розвитку держави, реформами рівня життя і доходів населення, податкової реформи, розвитком фондового ринку тощо. На нашу думку, здійснення пенсійної реформи насамперед потребує державно-управлінського впливу на інституційну сферу, створення та розвиток відповідної нормативно-правової бази й окремих суб'єктів процесу, посилення їхньої відповідальності, підвищення рівня професійної підготовки працівників системи недержавного пенсійного забезпечення тощо); у фінансово-економічній сфері (забезпечення поступу економіки, функціонування та розвитку фондового ринку, підвищення надійності інвестиційних інструментів для пенсійних фондів тощо); у соціальній сфері

(проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи для різних вікових груп населення щодо прав і обов'язків учасників нової пенсійної системи, підвищення фінансової та правової обізнаності населення у питаннях пенсійного забезпечення, подолання недовіри до недержавного сегмента пенсійної системи тощо).

В останній час причинами, які стали передумовами проведення пенсійної реформи, є: збільшення відсотків внутрішнього державного боргу, збільшення кількості людей пенсійного віку, економічні проблеми в країні, результатом яких є те, що зменшились надходження в державний бюджет та Пенсійний фонд. Важливою передумовою появи проблем у пенсійній системі, на нашу думку, було і є те, що в Україні дуже багато працюючих пенсіонерів.

Причинами цього є:

- нестача коштів для існування, оскільки невеликі розміри пенсій не можуть повною мірою забезпечити всіх потреб пенсіонерів;
- щоб забезпечити соціальні потреби, потреби поваги та самовираження, пенсіонери залишаються на своїх посадах, тобто немає трудового обміну, як результат, молоді спеціалісти або залишаються без роботи, або ж на мінімальній ставці, а це призводить до скорочення надходжень в Пенсійний фонд;
- пенсіонером бути непрестижно, не має спеціальних державних закладів, де б люди похилого віку могли самовиразитись.

На відміну від України, у зарубіжних країнах пенсія майже повністю задовольняє всі потреби пенсіонерів.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду України

Необхідність державного регулювання сфери соціального страхування викликана тим, що на сьогодні тільки держава бере на себе обов'язки соціального забезпечення громадян, а отже необхідно вдосконалити цю систему до стану зручності, прозорості та достатності.

Таким чином, значну увагу необхідно приділяти забезпеченню наповнення бюджету ПФУ коштами для виплати пенсій, посиленню платіжної дисципліни платників внесків, залученню платників до сплати страхових внесків, легалізації заробітної плати, для чого ПФУ надаються роз'яснення щодо порядку та умов набування страхового стажу, залежності майбутньої пенсії від повноти і своєчасності розрахунків з ПФУ.

Необхідність реформування нинішньої системи пенсійного страхування є нагальною, оскільки в Україні система загальнообов'язкового державного страхування є складною з погляду адміністрування страхових внесків, обтяжливою для підприємництва та неефективною з огляду на адміністративні витрати на забезпечення функціонування чотирьох діючих фондів.

Якщо зменшити нарахування на фонд оплати праці, роботодавці менше сплачуватимуть у фонди соціального страхування. Ми вважаємо, що теоретично можливим є існування тільки трьох джерел фінансування внесків до фондів соціального страхування: нарахування на фонд оплати праці, що здійснюються роботодавцями, кошти державного бюджету і безпосередньо кошти застрахованих осіб. В умовах кризи держбюджет України не має змоги компенсувати витрати фондів. Таким чином, максимальне

навантаження доцільно перенести на третє джерело, тобто якомога більше залучати кошти застрахованих осіб.

Однак і у такому варіанті реформування необхідно враховувати, що застрахована особа в середньому сплачує внесків у різні фонди на рівні 3,6 % від заробітку. Скоротивши витрати роботодавця, держава автоматично перенесе їх на найманих працівників, не враховуючи податок з доходів фізичних осіб. У результаті або фонди не виконуватимуть покладених на них функцій, або, наскільки це можливо, збільшиться сплата внесків від застрахованих осіб. Однак у будь-якому випадку цей деструктивний процес нівелює систему соціального страхування.

Ми дійшли висновку, що наслідком надмірної обтяжливості системи нарахування внесків у фонди соціального страхування для роботодавців стало стримування процесу зростання фонду оплати працівників. Відтак, враховуючи досвід розвинених країн світу, ми пропонуємо розподілити ставку єдиного соціального внеску між роботодавцем і найманим працівником на умовах паритетності. В той же час такий розподіл має супроводжуватись одночасним підвищенням рівня трудових доходів громадян з метою недопущення зниження рівня соціального захисту населення.

В Україні з 01.01.2011 р. запроваджено єдиний соціальний внесок. Аргументами на користь цієї події можуть виступити: детінізації виплат заробітної плати та підвищення ефективності роботи фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, в тому числі шляхом більш раціонального використання коштів, що спрямовуються на утримання їх адміністративного апарату, а саме: зосередження функцій, пов'язаних із збиранням внеску в єдиному органі та запровадження єдиної для усіх фондів інформаційної бази, що забезпечить прозорість фінансових потоків, підвищить платіжну та звітну дисципліну платників внеску та цільове використання страхових коштів.

Він дозволив створити умови для уникнення дублювання контролюючими органами функцій, пов'язаних із формуванням страхових коштів: скорочення обсягу роботи, пов'язаної з реєстрацією страхувальників, збором коштів, забезпеченням звітності, здійсненням контролю за повнотою та своєчасністю справляння внеску, зменшення кількості перевірок сплати внесків до цільових страхових фондів, скорочення адміністративних витрат фондів на виконання цих функцій, зростання доходів страхових фондів та більш ефективного використання коштів соціального страхування.

Основною метою впровадження ЄСВ є підвищення ефективності роботи фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування через єдину систему збору страхових внесків, обліку та контролю за повнотою і своєчасністю сплати страхових внесків; консолідацію в одному контролюючому органі (Державній фіскальній службі) виконання подібних для усіх фондів функцій.

Органи держказначейства розщеплюють суми цього внеску і спрямовувати на рахунки пенсійного та інших фондів соціального страхування, у розмірах, встановлених законодавством. Стягнення боргу за цим внеском здійснюється відповідно до Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» без будь-яких особливостей.

Основною метою запровадження єдиної системи збору, обліку та контролю за сплатою страхових внесків є не зменшення адміністративних видатків та скорочення штатів у фондах, а створення умов для зростання сукупної бази нарахування страхових внесків, підвищення рівня охоплення всіх категорій осіб, які підлягають соціальному страхуванню, зростання рівня надходження коштів до усіх страхових фондів та скорочення адміністративних видатків у роботодавців. Зазначена мета досягатиметься саме через уніфікацію бази нарахування ЄСВ, забезпечення єдиної процедури його сплати та обліку, впровадження прозорості та ефективної системи контролю за інформаційними та фінансовими потоками в системі

соціального страхування, спрощення процедури сплати внесків для роботодавців завдяки встановленню однакового звітного періоду, уніфікованої форми фінансових звітів, актів перевірок тощо.

Що стосується зменшення витрат на адміністрування у фондах соціального страхування та скорочення штатів у фондах, дослідження співвідношення між обсягом адміністративних витрат та загальними видатками системи, а також розміром ВВП, проведене експертами Світового банку щодо 34 європейських країн, свідчить, що збільшення ступеня інтегрованості системи не суттєво впливає на зниження витрат на її адміністрування (від 0,7 % ВВП у розгалужених системах до 0,6 % ВВП у найбільш інтегрованих системах). Частіше за все кошти, вивільнені в результаті вдосконалення адміністративної структури, перерозподіляються на інші потреби фондів, наприклад, на покращання якості надання послуг застрахованим особам тощо.

Вітчизняні фонди соціального страхування, крім необхідності постійно підвищувати рівень обслуговування застрахованих осіб, ще мають вирішити багато проблем, пов'язаних із становленням та вдосконаленням системи соціального страхування, наприклад, створити служби страхових експертів з метою забезпечення цільового використання коштів фондів. Таким чином, економія адміністративних витрат фондів переважно відбуватиметься за рахунок скорочення у майбутньому їх видатків на розвиток інформаційних систем та програмне забезпечення щодо контролю за сплатою страхових внесків, взаємодії з державним реєстратором тощо. У таких умовах більш ефективно будуть виконуватися і функції, пов'язані з обслуговуванням застрахованих осіб, внаслідок вивільнення ресурсів та поглиблення спеціалізації в системі соціального страхування.

Необхідно ще раз зосередити увагу на тому факті, що ЄСВ не включається до складу податків, інших обов'язкових платежів, що складають систему оподаткування. На ЄСВ не поширюється податкове законодавство. Страхові кошти не можуть зараховуватися до Державного бюджету України,

бюджетів інших рівнів і не можуть використовуватися на цілі, не передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні позитивом є запровадження ЄСВ, який не зруйнував діючого інституту соціального страхування, а лише мінімізував адміністративні витрати фондів. Світового досвіду існування саме єдиного соціального внеску на сьогодні немає. У цих умовах особливо небезпечними є ініціативи, що руйнують фінансову стабільність системи соціального страхування та призводять до погіршення системи соціального захисту застрахованих осіб.

Але для подальшого досягнення збалансованості фінансового стану Пенсійного фонду необхідно:

- посилити платіжну дисципліну стосовно сплати єдиного внеску;
- розширити базу нарахування єдиного внеску, у тому числі за рахунок легалізації заробітної плати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття;
- опрацювати питання щодо запобігання збільшення фінансового навантаження на роботодавця під час фінансування пенсій працівникам зі шкідливими і важкими умовами праці та на посадах, що дають право на призначення пенсії за вислугу років;
- забезпечити встановлення адекватності, обґрунтованості та прийнятності рівня фіскального навантаження на фонд оплати праці;
- удосконалити та спростити механізм функціонування і забезпечити зрозумілість та прозорість пенсійної системи для громадян і роботодавців [19, с.302].

Стан пенсійної системи та економічний ефект від реформування свідчать про необхідність подальшого проведення пенсійної реформи в Україні з урахуванням заходів загальноекономічного характеру. Реалізація основних завдань реформування пенсійного забезпечення дасть змогу перейти до більш високих стандартів матеріального забезпечення пенсіонерів та досягти бездефіцитності бюджету Пенсійного фонду.

2.2. Напрями вдосконалення пенсійного забезпечення як важливої складової соціального захисту населення

Робота над покращенням пенсійного забезпечення громадян сьогодні є однією з ключових соціально-економічних реформ. Саме пенсійна реформа має стати першим кроком до якісного, справедливого соціального забезпечення, а також повноцінного виконання державою своїх обов'язків перед громадянами.

В Україні ефективність функціонування національної пенсійної системи залежить від можливостей одночасного використання всіх трьох її рівнів, передбачених вітчизняним пенсійним законодавством. На сьогодні практичне застосування мають тільки солідарна пенсійна система і недержавне пенсійне забезпечення, які відповідно формують перший і третій її рівні. Другий рівень української пенсійної системи – обов'язкова накопичувальна пенсійна система ще не запроваджений, але відповідно до нових законодавчих документів у сфері пенсійного забезпечення найближчим часом планується використовуватися на практиці.

На даний час, в наукових колах, серед експертів, з боку держави, громадськості проводиться обговорення основних шляхів, механізмів, умов, особливостей його запровадження в країні. Серед комплексу питань, які необхідно вирішити, особливої актуальності набувають проблеми щодо захисту пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм. Враховуючи довгостроковий характер зберігання пенсійних активів другого і третього рівнів національної пенсійної системи, існує загроза для них бути знеціненими в результаті прояву інфляційних процесів або інших фінансових ризиків.

Основними фінансовими інститутами держави, які здійснюють контроль за збереженням і використанням пенсійних активів системи

накопичувального пенсійного страхування, згідно із національним законодавством є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) і Національна комісія з ринку цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). Відповідно до Указу Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» та затвердженого Положення вона виступає державним колегіальним органом і здійснює державне регулювання ринку цінних паперів в країні [49]. У сферу повноважень даної комісії входить погодження щодо формування інвестиційного портфеля учасників накопичувальних пенсійних програм, визначення співвідношення між видами цінних паперів, що мають різний клас ризикованості і відповідно дохідності, в які можуть інвестуватися пенсійні активи (рис.3.1).

Враховуючи, що фінансові ресурси другого і третього рівнів української пенсійної системи, в основному, передбачається інвестувати в цінні папери, даному державному фінансовому інституту відводиться основна роль в організації державного регулювання і надійної системи захисту пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм. Сфера діяльності НКЦПФР в системі накопичувального пенсійного страхування передбачається досить різноманітна. Вона контролює діяльність компаній з управління активами та радника з інвестиційних питань, які надають послуги учасникам другого і третього рівнів щодо використання їхніх пенсійних активів. За її безпосередньої участі розробляється методика оцінки вартості пенсійних активів другого рівня, та встановлюється порядок визначення їх вартості.

Звертає на себе увагу така функція НКЦПФР, яка передбачає погодження основних напрямків інвестиційної політики та нормативів інвестування пенсійних активів накопичувальної системи пенсійного страхування, що надаються виконавчою дирекцією Пенсійного фонду України Раді Накопичувального фонду. Особливий акцент у законодавчих документах робиться на те, щоб інформація про формування інвестиційного

портфеля, про вартість пенсійних активів була доступною, оперативною, зрозумілою для учасників другого рівня. Саме завдання НКЦПФР полягає у забезпеченні доведення даної інформації.

Рис.3. 1. Повноваження НКЦПФР щодо використання пенсійних активів другого рівня пенсійної системи на фондовому ринку

Джерело: Складено автором із використанням Указу Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11. 2011р.

Своє коло обов'язків у сфері накопичувального пенсійного страхування має Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Вона регулює фінансові відносини між суб'єктами

другого і третього рівнів національної пенсійної системи, оприлюднює інформацію про недержавні пенсійні фонди і страхові організації, яким надаються ліцензії для ведення діяльності в системі накопичувального пенсійного страхування. До її функцій також входить встановлення форми, вимог та порядку оприлюднення інформації по послуги з недержавного пенсійного забезпечення, а також про накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Одним із основних завдань Нацкомфінпослуг є забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування [50].

Вищезазначені державні органи погоджують між собою окремі питання, що стосуються системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм. Вони спільно встановлюють правила підготовки інвестиційних декларацій недержавних пенсійних фондів, вимоги і внесення змін до них, а також визначають процедуру обчислення чистої вартості пенсійних активів і чистої вартості одиниці пенсійних активів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Особливістю функціонування накопичувальних пенсійних програм в нашій країні на початковому етапі запровадження другого рівня, є законодавчі обмеження інвестування пенсійних активів громадян. Відповідно до нового пенсійного законодавства держава пропонує свій модельний портфель пенсійних активів [65, с.96]. Це вона здійснює саме через Нацкомфінпослуг і НКЦПФР шляхом визначення видів цінних паперів, в які можна інвестувати пенсійні активи і співвідношенням між ними. В інвестиційному портфелі, який в законодавстві відмічається як інвестиційна декларація, пропонується спеціальним «пенсійним» облігаціям, ставка доходу за якими встановлюється з урахуванням рівня інфляції за попередній рік надати 40% всього портфеля, спеціальним «пенсійним» депозитам в державних банках, ставка доходу за котрими коригується з урахуванням

поточного рівня інфляції – 20% і акціям і облігаціям підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, національних акціонерних компаній і державних холдингів, а також інших емітентів, контрольованих державою – 20%.

Як вважають українські фінансисти і представники уряду, за такого складу інвестиційного портфеля другого рівня всі 100% його пенсійних активів перебуватимуть під наглядом і захистом держави, а 60% активів, які формуються за рахунок облігацій вітчизняних державних підприємств і депозитів забезпечуватимуть гарантований рівень доходу, вищий за інфляцію. На їхнє переконання, присутність потужного внутрішнього інвестора на фондовому ринку сприятиме зростанню його капіталізації, місткості, індексів та підвищенню фінансової стійкості. Якщо сформується такий інвестиційний портфель і він дасть свої перші позитивні результати, то громадськість матиме більшу впевненість у тому, що пенсійні накопичення не зникнуть та не знеціняться.

Формування надійної системи захисту пенсійних активів, в значній мірі, буде залежати від можливостей розвитку національного фондового ринку. Це пояснюється тим, що сучасний стан фондового ринку України характеризується обмеженістю наявного кола цінних паперів та інших інструментів, які частково задовольняють вимоги пенсійних фондів. Тому завдання уряду і законодавчих державних органів заключається у створенні правових і організаційних передумов щодо можливості випуску окремих фінансових інструментів, які не набули широкого застосування, але могли б розглядатися як об'єкти для інвестицій пенсійних активів. Особливо увага звертається на використання іпотечних цінних паперів, конвертованих цінних паперів, які є традиційними об'єктами інвестування пенсійних активів в інших країнах.

Для розвитку вітчизняного фондового ринку більшість аналітиків вважає за необхідне інвестувати фінансові ресурси обов'язкової накопичувальної пенсійної системи у вітчизняні фінансові інструменти. При

цьому, на початковому етапі функціонування другого рівня перевага повинна надаватися державним цінним паперам, тоді держава виступить гарантом їх захисту від різних фінансових ризиків. Але до них також повинні бути поставлені відповідні вимоги. Серед них на перше місце виходить та, яка передбачає, що рівень їх дохідності має корелювати з рівнем інфляції. Крім того, компаніям з управління активами необхідно надати право первинного доступу до аукціонів НБУ, а коло учасників обігу таких облігацій необхідно обмежити державними фінансовими установами і учасниками пенсійної системи другого та третього рівнів. Ще однією вимогою є забезпечення державою потрібного рівня ліквідності таких паперів» [13, с.107].

Протягом перших років функціонування другого рівня приватний сектор повинен підготуватися до вилучення фінансових ресурсів шляхом пропозиції своїх фінансових інструментів, отримавши від держави сигнал щодо готовності інвестувати у реальне виробництво. Для цього повинна бути сформована відповідна законодавча база.

Для того щоб система захисту пенсійних активів накопичувальної пенсійної системи другого і третього рівнів була більш надійною і дієвою, вона повинна передбачати застосування багатоступеневого контролю і надання гарантій щодо ефективної діяльності їх фінансових інститутів із метою унеможливлення втрати коштів учасниками даних пенсійних програм. В ній має приймати участь широке коло суб'єктів, з домінуючою роллю держави (рис.3.2). Серед державних органів, крім вищезгаданої НКЦПФР і Нацкомфінпослуг, важлива роль у вирішенні даного питання надається Національному банку України.

Важливо, щоб в системі захисту пенсійних активів приймали участь безпосередньо самі учасники другого і третього рівнів, крім того повинен мати місце взаємний контроль суб'єктів даних рівнів, контроль саморегулювальних організацій. Враховуючи, що другий рівень вітчизняної пенсійної системи буде носити обов'язковий характер, його фінансовий потенціал прогнозується досить потужний і з часом все більше

працездатного населення буде залучатися до нього, доцільним бачиться використання громадського контролю.

Рис. 3.2. Система контролю при функціонуванні системи накопичувального пенсійного страхування

Джерело: Складено автором з використанням Кириленко О.П., Козак Г.І. Захист пенсійних накопичень у контексті інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів//Фінанси України. -2015.- №2. – с.38 – 49.

Формуючи достатньо потужну фінансову базу одним із ключових завдань накопичувальної пенсійної системи другого рівня виступає ефективно її використання в умовах ринкової економіки і захист пенсійних активів від можливих проявів різноманітних фінансових ризиків. Враховуючи, що використання фінансових ресурсів другого рівня має

довгостроковий характер, це об'єктивно зумовлює потребу в довгострокових і надійних фінансових продуктах як об'єктах інвестування пенсійних активів з належним забезпеченням зобов'язань за цими фінансовими інструментами.

Як показує зарубіжний досвід провідні країни світу надають перевагу недержавним пенсійним фондам (НПФ). Зокрема особливість американської моделі розподільчої пенсійної системи полягає в тому, що розміри пенсії визначають регресивно: чим більша сума внесків, тим менший відсоток від цієї суми громадянин отримує як пенсійну виплату. Такий механізм забезпечує перерозподіл доходів від більш забезпечених громадян до найменш забезпечених, і функціонує на солідарному принципі [63, с. 18].

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що для формування повноцінної національної пенсійної системи необхідно вже найближчим часом запровадити її другий рівень – накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. На нинішньому етапі проведення пенсійної реформи дане завдання виступає одним із основних, яке потрібно реалізувати українському суспільству.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми реалізації пенсійного забезпечення в контексті світового і вітчизняного досвіду, що дало змогу обґрунтувати такі висновки і пропозиції теоретичного та прикладного характеру.

Дослідивши теоретичні засади державного пенсійного забезпечення можна стверджувати, що дана система є однією із важливих складових соціального захисту населення.

Дослідження питання розвитку пенсійного страхування дало змогу дійти висновку, що за рахунок його організації суспільство отримало можливість здійснювати компенсацію наслідків соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного доходу між окремими групами населення. Економічну основу соціального страхування складають страхові відносини, умови яких являються всезагальними і встановлюються державою.

Фінансова діяльність Пенсійного фонду направлена на забезпечення законодавчо встановленого рівня державних пенсій.

Дослідження зарубіжного досвіду розвитку пенсійних систем дозволяє стверджувати наступне. Реформуючи вітчизняну пенсійну систему варто звернути увагу на прогресивний зарубіжний досвід в частині використання механізму суспільного контролю за діяльністю інститутів, що отримують повноваження розпоряджатися коштами пенсійного страхування.

Важливою умовою реформування системи пенсійного страхування в Україні зараз може стати зарубіжний досвід організації систем додаткового пенсійного забезпечення, коли формується декілька джерел отримання доходу після виходу на пенсію. Існування такого додаткового пенсійного доходу у різних формах як в країнах ЄС, так і в інших країнах світу свідчить

про ефективність підходу, коли фінансовий тягар забезпечення соціального захисту в країні розподіляється між державою, працівником і роботодавцем.

Основною перевагою функціонування багатокomпонентної пенсійної системи є можливість чіткого співвідношення розмірів і термінів виплат внесків з розмірами майбутніх виплат, а також можливістю застрахованої особи особисто здійснювати контроль за збереженням коштів на індивідуальних накопичувальних рахунках. Це дасть можливість оптимізувати фінансові потоки, пов'язані з соціальним захистом непрацездатного населення і, у перспективі, вирішити проблеми макроекономічного характеру.

Обґрунтовано, що фінансово самою потужною державною установою соціального страхування являється Пенсійний фонд України.

За результатами аналізу встановлено, що видатки фонду зростали швидшими темпами, тоді як власні доходи росли значно повільніше. В останні роки Пенсійний фонд України став фінансовою установою, яка поглинає значні бюджетні ресурси і при цьому не забезпечує гідну пенсію більшості українцям.

Таким чином, за аналізований період рівень перерозподілу коштів Пенсійного фонду з метою соціального захисту населення є недостатнім, таким, що не забезпечує гідний рівень добробуту застрахованих осіб, особливо тих, які є непрацездатними.

Базуючись на аналізі функціонування Пенсійного фонду, виявлено, що його фінансова діяльність є нестабільною, чому не сприяє соціально-економічна ситуація протягом останніх років, а також внутрішні проблеми, зокрема, недосконалість нормативно-правового забезпечення, постійна зміна нормативних актів, реформування інституційної системи. Для забезпечення стабільної роботи Пенсійного фонду запропоновано відповідні напрями його подальшого розвитку: реформування і гармонізація нормативно-правової бази щодо забезпечення діяльності Пенсійного фонду; удосконалення організаційної структури фонду; підвищення довіри населення до Пенсійного

фонду та налагодження комунікації між донорами та реципієнтами послуг. Це дозволить не лише зробити систему пенсійного забезпечення більш прозорою і доступною для громадськості, але також забезпечити більш глибокий аналіз реального соціального стану та потреб населення.

З метою формування сприятливого середовища функціонування Пенсійного фонду, та зменшення тінізації заробітних плат пропонується розробити превентивні та стимулюючі заходи щодо детінізації заробітних плат, оскільки заробітна плата є базою для формування бюджету Пенсійного фонду, адже саме з неї сплачуються всі відрахування, які є джерелом наповнення ресурсами фонду, але значний рівень тінізації ринку праці в сучасних умовах формує такі умови, що фонд недоотримує значну частку ресурсів.

Одним із тактичних напрямів розвитку Пенсійного фонду є впровадження досвіду зарубіжних країн щодо виплати пенсій. Тривалість життя в Україні є значно меншою, ніж в інших країнах ЄС, тому значна частина населення отримує пенсію лише декілька років, формуючи при цьому своє пенсійне забезпечення впродовж всього життя. Тому на законодавчому рівні доцільно було би запровадити диференціацію пенсійного забезпечення за тривалістю та обсягом виплат: залишити безстрокову пенсію з виплатами, які передбачені чинними нормативно-правовими актами або здійснювати виплату за бажанням особи впродовж певного терміну і в відповідному до нього обсязі. Це дозволить багатьом отримати гідне утримання після закінчення трудової діяльності і підвищить рівень соціального забезпечення населення.

Комплекс запропонованих заходів дозволить поліпшити фінансове забезпечення Пенсійного фонду України, а також сприятиме їх ефективному функціонуванню у нормативно-правовій, фінансовій, організаційній, кадровій, інфраструктурній сферах.

Реалізація цих напрямів буде сприяти поліпшенню функціонування фондів, зокрема і щодо фінансового забезпечення на перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біліна О. Бюджет Фонду дозволяє чітко і вчасно виплачувати пенсії громадянам О. Біліна // Пенсійний кур'єр : Тижневик Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :[http : // courier-pfu.com.ua](http://courier-pfu.com.ua)
2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії/ За ред. В.М. Федосова – К.:Либідь, 2010.
3. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : [навч. посіб] / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2015. – 615 с.
4. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми: Монографія. – Донецьк: Янпрі, 2011. – 352 с.
5. Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В. Соціальне страхування: Навчальний посібник.- К.: Кондор, 2016. — 352с.
6. Гриненко А.М. Соціальна політика: сутнісно-концептуальний аспект // Вісник соціально-екон. досліджень. – 2017. – № 32. – С.75–80.
7. Даценко В. В. Пенсійне страхування як чинник стимулювання трудової активності населення / В. В. Даценко // Науково-теоретичний журнал Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2010. – № 2(24). – С. 63–73. Динь І. М. Запровадження єдиного соціального внеску в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду / І. М. Динь, О. В. Градова // Наукові записки. Серія "Економіка". – 2013. – № 15. – С. 266–271.
8. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз – 2050 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_60467Demography_Pension_UKR.pdf.
9. Економічний словник/ За ред. П.І. Багрія, С.І. Дорогунцова – К., 2013.
10. Енциклопедія Українознавства/ За ред. В. Кубійовича – Львів: Видавництво "Молоде життя", 1996. – Т.5.

11. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах : інформаційна довідка Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України. – К., 2016. – 67 с.
12. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Навч. курс / Б.О. Зайчук, О.Б. Зарудний, С.Б. Березіна, В.Т. Александров, С.М. Недбаєва. – К.: АВТ, 2005. – 243 с.
13. Иванова Р. И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР / Р. И. Иванов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 176 с.
14. Іваськевич І.О. Організація соціального забезпечення: навчальний посібник. –Тернопіль: Економічна думка, 2013.
15. Казанчан А. А. Поняття та види пенсійного забезпечення громадян в Україні/ А. А. Казанчан // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2011. – Т. 23 (62). № 1. 2010. – С. 144-151.
16. Кичко І.І. Страхування як елемент фінансового механізму соціального захисту // Фінанси України. - 2015. - №4. - С.148-153.
17. Козлов С. Пенсійні системи західних країн / С. Козлов // Людина і праця. - 2015. -№ 9. - С. 9-15.
18. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР.
19. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-ХІІ.
20. Короневський В. Бюджет та фінансування виплат пенсій — це справа державна // Вісник Пенсійного фонду України. — 2017. — № 11. — С. 8-9.
21. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: Навчальний посібник. - Київ: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2014. - 491с.
22. Логачова Л. До питання запровадження єдиного соціального внеску в Україні / Л. Логачова, Є. Котов, О. Прогнімак // Україна: аспекти праці. – 2015. – № 6. – С. 13–18.

23. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова (ред.). — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2016. — 356с.
24. Мак Таггарт Г. Пенсійна реформа у постсоціалістичних країнах / Грег Мак Таггарт // Соціальна політика і соціальна робота. — 2011. - № 11. — С. 19-25.
25. Мак Таггарт Г. Пенсійні системи країн світу: порівняльний аспект / Грег Мак Таггарт // Людина і праця. — 2014. - № 7 — С. 61-66.
26. Макаренко В. А. Соціальний захист населення: проблеми та тенденції розвитку: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Х., 2015. — 20с.
27. Максимчук Є.О. Підвищення ефективності функціонування соціального страхування шляхом введення єдиного соціального внеску//Наукові праці НДФІ. — 2017. - №14(45). — С. 102-110.
28. Мельник С. Позитивні і негативні аспекти єдиного соціального внеску / С. Мельник // Соціальна політика — 2012. — № 7. — С. 52–55.
29. Морозова О. Міжнародні стандарти побудови пенсійної системи / О. Морозова // Вісник Пенсійного фонду України. — 2015. - № 1 (13) — С. 16-17.
30. Морозова О. Пенсійне забезпечення в Угорщині та Хорватії / О Морозова. // Вісник Пенсійного фонду України. - 2013. - № 3. - С. 25-26.
31. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / під ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціол. дослідж. — К., 2016. — 178 с.
32. Никитин С.М., Степанова М.П., Глазова Е.С. Социальные налоги в развитых странах: особенности, тенденции, последствия // Деньги и кредит.— №2.—2014.— С.41-51.

33. Новиков А Пенсионные системы западных стран – опыт, который можно позаимствовать / А. Новиков // Человек и труд. – 2015. – № 11. – С. 51-57.
34. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98–ВР.
35. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України // Україна: аспекти праці №6.– 2017.- С.30-36.
36. Папієв М. Міжнародний досвід реформування пенсійного забезпечення / М. Папієв // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 1. – С. 3-11
37. Печера С. На Україну чатує міжнародний досвід пенсійного реформування / С. Печера // Вісник Пенсійного фонду України. - 2015. - № 11. - С. 19.
38. Підсумки роботи Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category>.
39. Приймак І. І. Проблеми та перспективи впровадження єдиного соціального внеску в Україні / І. І. Приймак // Зб. наук. пр. Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – № 1. – С.237–242.
40. Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Продержавну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» : Закон України від 31.05.2005 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – №25. – Ст. 338.
41. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000р. №2017 – III.
42. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV.
43. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які

призвели до втрати працездатності: Закон України від 23.04.1999 р. №1105.

44. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03 2000 р. № 1533-III [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.

45. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2014 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2013 р. №643 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

46. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2015 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2015 р. №69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

47. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2016 р. №190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

48. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

49. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. №3668 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

50. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://www.rada.gov.ua.

51. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47-48. – Ст. 372.

52. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 3. – Ст. 10.

53. Про Положення про Пенсійний фонд України: Указ Президента України: від 6 квітня 2011 року № 384/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

54. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28.02.1991р. // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 16. – Ст. 200.

55. Рад Н. С. Бюджетний процес в органах Пенсійного фонду України: проблеми і перспективи [Електронний ресурс].-Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eiou/2008_3/21%20-%20Ek%203-2014.pdf

56. Результати опитування населення України щодо ставлення до пенсійного забезпечення та пенсійної реформи: Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) 22 липня 2010 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://ukrsocium.com/novini/susplstvo/2524-2010-07-23-12-32-22>.

57. Савченко Н. Г. Соціальне страхування: [навч. посіб.] / Н. Г. Савченко. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 172 с.

58. Сандлер Д.В. Проблеми та перспективи становлення сучасної системи пенсійного забезпечення в Україні / Д.В. Сандлер // Україна: аспекти праці.– 2015. – № 7. – С. 10-13.

59. Сидорчук А. Напрями покращення використання фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні // Світ фінансів. – 2017. - №2. – С. 33-43.

60. Синчук С. М., Бурак В. Я. Право соціального забезпечення України : [навч. посіб]. / [за ред. С. М. Синчук]. – К. : Знання, 2016. – 318 с.

61. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні : [курс лекцій]. / І. М. Сирота. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 288 с.

62. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні : [підручник] / І. М. Сирота. – Х. : «Одіссей», 2011. – 384 с.

63. Советское трудовое право : [учебник] / Александров Н. Г., Астрахан Е. И., Генкин Д. М. и др. // [под ред. Н. Г. Александрова и Д. М. Генкина]. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1946. – 481 с.

64. Советское трудовое право : [учебник] / Александров Н. Г., Астрахан Е. И., Догадов В. М. и др. // [под ред. Н. Г. Александрова]. – М. : Госюриздат , 1949. – 431 с.
65. Соціальне страхування: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.І. Юрій, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. – К.: Кондор, 2004. -384с.
66. Сташків Б. І. Теорія прав соціального забезпечення : [навч. посіб] / Б. І. Сташків. – К. : Знання, 2015. – 405 с.
67. Столяров В.Ф., Васечко Л.І. Економічний механізм соціального страхування // Фінанси України. – 2017. - №2. – С. 31-43.
68. Тропіна В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства / В. Б. Тропіна ; Академія фінансового управління, Науково-дослідний фінансовий ін-т. - К. : НДФІ, 2008. - 368 с.
69. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: за ред. І.Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.
70. Фінансове забезпечення соціального захисту населення України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 / Л.М. Клівіденко; Терноп. держ. екон. ун-т. – Т., 2016. – 20 с.
71. Четыркин Е. Мировой опыт реформирования пенсионных систем/ Е. Четыркин, С. Кабалкин // Вопросы экономики. – 2010. - № 8. – С. 121-130.
72. Чугунов І.Я., Суріна О.В. Розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://firearticles.com/budgetna-systema/68-rozvitok-sistemi-pensijnogo-zabezpechennya-v-ukrayini-chugunov-i-ya-surina-o-v.html>
73. Шевчук П.І., Берік З.А. Пенсійне забезпечення. – Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2012.
74. Шклярівська Ю. Реформа української системи пенсійного забезпечення на тлі пенсійних реформ інших країн / Ю. Шклярівська // Вісник Пенсійного фонду України. - 2012. - № 8. - С. 10-11.

75. Щодо балансування фінансового стану Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/297/>.

76. Якимів А.І. Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні : монографія / Якимів А.І. – Львів : Афіша, 2013. – 448 с.